

Історія

УДК 355.02:338.45:623](477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20034043>

Оборонно-промисловий комплекс у воєнній стратегії України

Наталія Кравець,

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри історії Національної академії сухопутних військ
ім. гетьмана П. Сагайдачного, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-7455-3236>

Лілія Скорич,

кандидат історичних наук,

професор кафедри історії Національної академії сухопутних військ імені
гетьмана Петра Сагайдачного, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-3162-517X>

Прийнято: 21.04.2026 | Опубліковано: 30.04.2026

***Анотація:** У статті досліджено роль оборонно-промислового комплексу у формуванні та реалізації воєнної стратегії України в умовах повномасштабної війни. Проаналізовано еволюцію функцій ОПК від допоміжного елемента забезпечення до одного з ключових чинників стратегічної стійкості держави. Обґрунтовано, що в сучасних умовах саме спроможність до виробництва, модернізації та швидкого відновлення озброєння і військової техніки визначає не лише тактичні можливості Збройних сил, але й довгострокову обороноздатність країни.*

Особливу увагу приділено взаємодії держави, приватного сектору та міжнародних партнерів у процесі трансформації українського ОПК, а також проблемам технологічної залежності, інституційної інерції та обмежених ресурсів. Доведено, що ефективна інтеграція оборонно-промислового потенціалу у воєнне планування є необхідною умовою переходу від реактивної до проактивної стратегії ведення війни.

Ключові слова: оборонно-промисловий комплекс, воєнна стратегія, військово-технічний потенціал, державна безпека, військова промисловість, модернізація озброєння, стратегічна стійкість, військово-промислова інтеграція.

The Defense-Industrial Complex as a Key Element of Ukraine's Military Strategy

Nataliia Kravets,

Candidate of Historical Sciences (PhD in History)

Senior Lecturer, Department of History

Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy

<https://orcid.org/0000-0002-7455-3236>

Liliia Skorych,

Candidate of Historical Sciences (PhD in History)

Professor, Department of History

Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy

<https://orcid.org/0000-0003-3162-517X>

Abstract: *This article examines the role of the defense-industrial complex in the formation and implementation of Ukraine's military strategy under conditions of full-scale war. It analyzes the evolution of the defense-industrial complex from a*

supporting element of military provision to one of the key determinants of the state's strategic resilience. It is argued that, in contemporary conditions, the capacity to produce, modernize, and rapidly restore weapons and military equipment determines not only the tactical capabilities of the Armed Forces, but also the country's long-term defense capability.

Particular attention is paid to the interaction between the state, the private sector, and international partners in the transformation of Ukraine's defense-industrial complex, as well as to the challenges of technological dependence, institutional inertia, and limited resources. The study demonstrates that the effective integration of defense-industrial potential into military planning constitutes a necessary condition for the transition from a reactive to a proactive model of warfare strategy.

Keywords: *defense-industrial complex, military strategy, military-technical potential, national security, defense industry, weapons modernization, strategic resilience, military-industrial integration.*

Постановка проблеми. В умовах розв'язаної Російською Федерацією повномасштабної війни відбулась радикальна трансформація підходів до формування та реалізації воєнної стратегії України. У цьому контексті оборонно-промисловий комплекс (ОПК) перестав бути допоміжним елементом забезпечення армії і набув статусу одного з ключових чинників національної безпеки. У доктринальному вимірі ОПК постає як сукупність суб'єктів промисловості та науки, що забезпечують розроблення, виробництво, модернізацію й утилізацію продукції військового призначення, матеріальне забезпечення сил безпеки і оборони та виконання завдань військово-технічного співробітництва з іноземними державами. Тривалий період занепаду виробничих потужностей, інституційна фрагментованість, залежність від імпорту озброєння та обмеженість ресурсної бази актуалізували

проблему пошуку ефективної моделі функціонування ОПК як складової воєнної стратегії України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Темі розвитку вітчизняного оборонно-промислового комплексу та його ролі у забезпеченні національної безпеки присвячено багато досліджень, як українських, так і закордонних науковців. Проблемам трансформації ОПК України, його інтеграції в євроатлантичні безпекові структури, а також питанням інституційної та технологічної модернізації присвячені наукові студії знаних фахівців В. Горбуліна [8], О. Воловича [7], В. Бадрака [1] та С. Згуреця [2], О. Сальникової [16], В. Бегми [3], О. Куцьки [11] та інших. Окрему групу становлять аналітичні дослідження міжнародних організацій, зокрема Stockholm International Peace Research Institute, фахівці якого регулярно аналізують тенденції розвитку світового ринку озброєнь і оборонної промисловості. На їх основі можна здійснити співвідношення розвитку українського ОПК із існуючими глобальними трендами, включаючи зростання ролі міжнародної кооперації, технологічної залежності та диверсифікації виробництва.

Згадувані О. Волович та В. Бадрак у своїх наукових студіях демонструють еволюцію вітчизняного оборонно-промислового комплексу в умовах російської агресії проти України, починаючи з анексії Криму у 2014 р. Примітно, що автори порушують ключові проблеми реформування оборонного потенціалу України, акцентуючи увагу на інституційних та технологічних викликах, що стоять на шляху розвитку ОПК. Інші дослідники, зокрема Ф. Медвідь та М. Чорна аналізують еволюцію безпекової політики та правові засади захисту національних інтересів під час російської агресії, а також демонструють системно утворюючу роль оборонної промисловості у забезпеченні національної безпеки держави [18]. Серед українських дослідників і аналітичних центрів важливий внесок у вивчення оборонно-промислового комплексу здійснюють експерти Центру досліджень армії,

конверсії та роззброєння, які системно аналізують стан і перспективи розвитку оборонної галузі, зокрема у контексті міжнародного військово-технічного співробітництва та реформування сектору безпеки. Їхні аналітичні матеріали дозволяють простежити практичний вимір трансформацій, що відбуваються в ОПК України. Втім змушені констатувати, що значна частина досліджень або тяжіє до описовості, або розглядає ОПК ізольовано від ширшого контексту. Поряд із значною кількістю наукових праць недостатньо дослідженим залишається питання системного взаємозв'язку між розвитком оборонно-промислового комплексу та формуванням воєнної стратегії держави в умовах зовнішньої агресії. Недостатньо вивченими є механізми інтеграції ОПК у стратегічне планування, співвідношення державного та приватного секторів у виробництві озброєння, а також роль міжнародного партнерства у забезпеченні технологічної спроможності. Також відчувається брак узагальнюючих досліджень, які б поєднували економічний, безпековий та політичний виміри функціонування ОПК.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є комплексний аналіз місця та ролі ОПК у воєнній стратегії України починаючи від відновлення державної незалежності до функціонування в умовах сучасних безпекових викликів, пов'язаних з російським вторгненням. Це дозволить здійснити комплексне осмислення місця ОПК не як автономного економічного або виробничого сегмента, а як інтегрованого елемента воєнної стратегії держави.

Методологічну основу дослідження становить поєднання підходів політичної науки та безпекових студій із застосуванням комплексу загальнонаукових і спеціальних методів. Ключовим є системний підхід, у межах якого ОПК розглядається як складова воєнної стратегії та ширшої системи національної безпеки, що функціонує у взаємодії з політичними інститутами, військовими структурами та міжнародним середовищем. Аналіз

стратегічних документів і нормативно-правових актів здійснено за допомогою контент-аналізу, що дає змогу виявити зміну пріоритетів та підходів до ролі ОПК у військовій стратегії. Емпіричну базу становлять нормативно-правові акти, стратегічні документи, аналітичні матеріали вітчизняних і міжнародних дослідницьких центрів, а також статистичні та експертні дані.

Виклад основного матеріалу дослідження. У затвердженій Постановою ВРУ від 19 жовтня 1993 р. Військовій доктрині України окремо про оборонно-промисловий комплекс не згадувалося. Однак, окремі пункти доктрини стосувалися озброєння. Передусім, у розрізі теми військово-політичних цілей України та міжнародних пріоритетів в галузі забезпечення національної безпеки йшлося про те, що Україна «сприяє паритетному і збалансованому скороченню всіх видів збройних сил і озброєнь у регіоні та у світі, виходячи з умов забезпечення оборонної достатності кожної держави» [4], а також «виключає своє одностороннє повне роззброєння» [4]. Поручуючи питання причин військової небезпеки Військова доктрина України у редакції 1993 р. проголошувала пріоритет підтримання власної обороноздатності: «Україна бере участь у скороченні військ і звичайних озброєнь на основі відповідних міжнародних угод, враховуючи при цьому необхідність підтримання власної обороноздатності на належному рівні» [4]. Основні фактори досягнення військової безпеки держави згідно з документом полягали в оснащення української армії «новітніми засобами збройної боротьби» [4]. Водночас, у будівництві видів збройних сил, родів військ та спеціальних військ пріоритет у розвитку віддавався «високоточній зброї підвищеної могутності, силам і засобам розвідки, повітряно-космічної оборони, радіоелектронної боротьби, ракетним військам, авіації та аеромобільним частинам, перспективним типам надводних кораблів і підводних човнів» [4].

Забезпечити можливість ефективно розв'язувати завдання, поставлені Збройним Силам України, мав власний науково-технічний і виробничий потенціал. Він мав орієнтуватися на збереження і розвиток сучасних високоефективних технологій та створення на їх основі систем озброєння, які в рамках діючих політичних, економічних, міжнародно-правових та інших обмежень [4]. Саме на підтримку «належної обороноздатності держави при раціональному обсязі воєнних витрат» [4] була спрямована воєнно-економічна політика держави. Її основними принципами в 1993 р. було визначено: забезпечення максимальної ефективності воєнного виробництва за умови обмеженості фінансових і матеріальних ресурсів; застосування конкурсного підходу до розробки та виробництва нових систем озброєння і військової техніки; використання контрактного підходу до виконання замовлень Міністерства оборони; досягнення високої технологічності систем озброєння і потрібного рівня уніфікації їх елементів; екологічно безпечна і економічно вигідна утилізація систем озброєння і військової техніки, що підлягають ліквідації; раціональна конверсія воєнного виробництва [4].

У Воєнній доктрині 1993 р. йшлося про те, що оснащення української армії сучасними системами озброєння і військовою технікою може здійснюватися або через власне виробництво, здійснення закупівель за кордоном, або ж розробку та виробництва спільно з іншими державами [4]. Науково-технологічними пріоритетами державної воєнної політики були названі технології подвійного (військового і цивільного) призначення та новітні (конкурентоздатні) технології, в яких Україна досягла або може досягти світового рівня. Військово-технічними пріоритетами визначено озброєння і військову техніку, які підвищують вогневу міць і мобільність військ (сил), а також системи озброєння, що мають конкурентоздатність на світовому ринку [4].

З огляду на те, що в ухваленій ще 16 липня 1990 р. Декларації про державний суверенітет України були закладені основи без'ядерного статусу, Україна активно виступала за загальне ядерне роззброєння. Відтак у Воєнній доктрині у редакції 1993 р. вона пов'язувала «скорочення та знищення ядерної зброї, яка розташована на її території, з адекватними діями інших ядерних держав та наданням ними і світовим співтовариством надійних гарантій її безпеки» [4].

Про збереження та підвищення науково-технологічного потенціалу як про пріоритетний напрям діяльності держави йшлося і в ухваленій Постановою Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. Концепції (основи державної політики) національної безпеки України [15]. Згідно з ним основними напрямками державної політики національної безпеки України в науково-технологічній сфері було визначено вжиття комплексних заходів щодо захисту та розвитку науково-технологічного потенціалу; виявлення та усунення причин науково-технологічного відставання України; створення ефективних механізмів боротьби з відпливом інтелектуального та наукового потенціалу за межі України [15]. Примітно, що після складної соціально-економічної ситуації першої половини 1990-х рр. у документі серед іншого йшлося про економічні виклики для національної безпеки. Зокрема, мова йшла про пріоритетне недопущення незаконного використання бюджетних коштів і державних ресурсів, їх перетікання в тіньову економіку; контроль за експортно-імпортною діяльністю, спрямованою на підтримку важливих для України пріоритетів та захист вітчизняного виробника; боротьбу з протиправною економічною діяльністю, протидію неконтрольованому відпливу національних матеріальних, фінансових, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів [15]. Військові експерти констатували, що воєнна сфера та економіка України перебували у тривалій та глибокій економічній кризі, що суттєво знижувала економічну готовність країни до

можливої війни. Поряд з тим національні інтереси держави потребували розробки дійових заходів, які при загрозах державному суверенітету могли швидко компенсувати недостатній рівень економічної готовності держави до оборони [13, с. 35].

У Постанові українського парламенту також було визначено основні можливі загрози національній безпеці України в найбільш важливих сферах життєдіяльності. В економічній сфері вони були пов'язані з неефективністю системи державного регулювання економічних відносин; наявністю структурних диспропорцій, монополізму виробників, перешкод становленню ринкових відносин; невирішеність проблеми ресурсної, фінансової та технологічної залежності національної економіки від інших країн; економічною ізоляцією України від світової економічної системи; неконтрольованим впливом за межі України інтелектуальних, матеріальних і фінансових ресурсів; криміналізацією суспільства, діяльністю тіньових структур [15]. Натомість у воєнній сфері народні депутати загрози національній безпеці України вбачали у посяганні на державний суверенітет України та її територіальну цілісність; нарощуванні поблизу кордонів України угруповань військ та озброєнь, які порушують співвідношення сил, що склалося; воєнно-політичній нестабільності та конфліктах в сусідніх країнах; застосуванні ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення проти України; зниженні рівня боєздатності Воєнної організації держави; політизації силових структур держави; створенні та функціонування незаконних збройних формувань [15]. Цікаво, що тодішній міністр оборони України О. Кузьмук висловлював переконання, що оцінка воєнно-політичної обстановки, яка склалася на сьогодні у світі та навколо України, а також прогноз її розвитку у найближчій перспективі дозволяли робити припущення, що розв'язання повномасштабної війни проти України з боку будь-якої держави чи коаліції держав, є малоімовірним [10, с.4].

На межі XX–XXI століть курс на інтеграцію України до європейського політико-правового простору набув характеру стратегічної необхідності. У цей час фактично було завершено внутрішню дискусію щодо геополітичної орієнтації держави на користь євроатлантичного напрямку. Водночас прагнення до швидкої інтеграції в європейські структури потребувало належного підґрунтя, зокрема підвищення рівня життя населення, забезпечення економічної конкурентоспроможності, політичної стабільності та дотримання стандартів європейського права [14, с. 42]. Переосмислення потребували і питання, що стосувалися воєнної стратегії держави. Деяко доповненим перелік загроз національним інтересам і національній безпеці України у воєнній сфері та сфері безпеки був в ухваленому 19 червня 2003 р. Законі України «Про основи національної безпеки». Згідно з ним такими загрозами були поширення зброї масового ураження і засобів її доставки; недостатня ефективність існуючих структур і механізмів забезпечення міжнародної безпеки та глобальної стабільності; нелегальна міграція; можливість втягування України в регіональні збройні конфлікти чи у протистояння з іншими державами; нарощування іншими державами поблизу кордонів України угруповань військ та озброєнь, які порушують співвідношення сил, що склалося; небезпечне зниження рівня забезпечення військовою та спеціальною технікою та озброєнням нового покоління Збройних Сил України, інших військових формувань, що загрожує зниженням їх боєздатності; повільність у здійсненні та недостатнє фінансове забезпечення програм реформування Воєнної організації та ОПК України; накопичення великої кількості застарілої та не потрібної для української армії військової техніки, озброєння, вибухових речовин [9].

Серед основних напрямів державної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону, українські законодавці виділили: прискорення реформування ЗСУ та інших військових

формувань з метою забезпечення їх максимальної ефективності та здатності давати адекватну відповідь реальним та потенційним загрозам Україні; перехід до комплектування українського війська на контрактній основі; здійснення державних програм модернізації наявних, розроблення та впровадження новітніх зразків бойової техніки та озброєнь; посилення контролю за станом озброєнь і захищеністю військових об'єктів; активізація робіт з утилізації зброї [9].

В ухваленій через рік після цього Воєнній доктрині України від 15 червня 2004 р. було визначено пріоритетні напрями підготовки держави до збройного захисту національних інтересів, серед яких чільне місце займало виконання державних цільових програм реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу, розвиток його наукового, науково-технічного та виробничого потенціалу шляхом стимулювання фундаментальних і пошукових досліджень в інтересах забезпечення обороноздатності держави [5]. Крім того доктрина також проголошувала пріоритетним створення наукоємної високотехнологічної продукції військового та подвійного призначення з урахуванням необхідності забезпечення раціонального балансу між міжнародною кооперацією, експортом озброєнь і державним оборонним замовленням [5]. Фактично на доктринальному рівні в Україні було визнано, що досягнення необхідного рівня обороноздатності держави повинно здійснюватися шляхом формування і реалізації воєнно-економічної, військово-промислової та військово-технічної політики. Давався в знаки пророблений досі аналіз керування оборонними ресурсами в Україні, що вказував на гостру потребу реформування бюджетних процесів у Міністерстві оборони України, зокрема, у напрямку планування і складання оборонного бюджету [12].

Метою воєнно-економічної політики з підготовки держави до збройного захисту національних інтересів було оголошено всебічне задоволення

обґрунтованих і визначених з точки зору оборонної достатності потреб армії та інших суб'єктів забезпечення національної безпеки у фінансових і матеріальних ресурсах у мирний час та особливий період. У Воєнній доктрині України від 15 червня 2004 р. було також окреслено основні напрями воєнно-економічної політики серед яких слід виокремити: ресурсне забезпечення програм (планів) реформування і розвитку ЗСУ та інших військових формувань; удосконалення механізму формування і здійснення контролю за передбаченими на потреби оборони видатками державного бюджету, оптимізацію бюджетних витрат та забезпечення їх раціонального розподілу, в тому числі при формуванні державного оборонного замовлення; ресурсне забезпечення функціонування національної економіки, Збройних Сил України, інших військових формувань і вдосконалення їх мобілізаційної підготовки; ресурсне забезпечення утилізації надлишкових та непридатних для використання за призначенням зразків озброєння, військової та спеціальної техніки, боєприпасів і компонентів ракетного палива в рамках діючих державних програм. Зрештою держава визначала пріоритетним забезпечення відповідності програм (планів) підготовки держави до збройного захисту національних інтересів економічним і фінансовим можливостям [5].

У межах окреслених пріоритетів метою військово-промислової політики з підготовки держави до збройного захисту було визначено розвиток оборонно-промислового комплексу, підтримка технічного оснащення ЗСУ та інших військових формувань на рівні сучасних вимог. Втілити в життя це пропонувалося шляхом розроблення, випробування, виробництва, модернізації, ремонту та утилізації озброєння, військової та спеціальної техніки. З цією метою в рамках реалізації державної військово-промислової політики пріоритетним у Військовій доктрині було вказано реформування та інноваційний розвиток оборонно-промислового комплексу шляхом створення інтегрованих науково-виробничих структур і впровадження високих

наукоємних технологій, у тому числі подвійного призначення, поєднання централізованого державного управління із сучасними ринковими механізмами, підвищення ролі та вдосконалення інституту генеральних конструкторів; організація вітчизняного, в тому числі ліцензійного та серійного, виробництва озброєння, військової і спеціальної техніки відповідно до завдань державних цільових оборонних програм з розроблення, модернізації та закупівлі озброєння і військової техніки для Збройних Сил України та інших військових формувань [5].

З огляду на дещо неконтрольований і такий що несе шкоду державній безпеці процес приватизації державних підприємств, у Воєнній доктрині України від 15 червня 2004 р. пріоритетним було названо залишення у державній власності стратегічно важливих для забезпечення обороноздатності держави підприємств поряд із поступовим оновленням науково-технічної та виробничо-технологічної бази вітчизняного ОПК, впровадженням новітніх технологій. Також важливе місце було відведене своєчасній утилізації надлишкових та непридатних для використання за призначенням зразків озброєння, військової, спеціальної техніки, боєприпасів і компонентів ракетного палива; удосконалення системи мобілізаційного розгортання оборонно-промислового комплексу [5].

Метою військово-технічної політики з підготовки держави до збройного захисту Воєнна доктрина України від 15 червня 2004 р. технічне оснащення військових формувань та органів спеціального призначення озброєнням, військовою і спеціальною технікою (переважно вітчизняного виробництва) для виконання покладених на них завдань за призначенням. Основні напрями військово-технічної політики: підвищення темпів технічного оснащення військових формувань та органів спеціального призначення відновленими, модернізованими і новими зразками озброєння, військової та спеціальної техніки, у першу чергу автоматизованими системами управління і цифрового

зв'язку, високоточними боєприпасами, авіаційною технікою, засобами протиповітряної оборони, бойовими кораблями та ракетними комплексами; підвищення технічної готовності озброєння, військової та спеціальної техніки військових формувань та органів спеціального призначення; розвиток випробувальної бази та полігонів; створення національної системи та нормативно-правової бази розроблення і виробництва озброєння, військової і спеціальної техніки, сумісної з відповідними системами провідних держав світу; забезпечення раціонального рівня стандартизації та уніфікації озброєння, військової, спеціальної техніки військових формувань та органів спеціального призначення [5].

На жаль, змушені констатувати, що після ухвалення Закону України «Про основи національної безпеки» від 19 червня 2003 р. та Воєнної доктрини України від 15 червня 2004 р. фактично на десятиліття питання розвитку українського ОПК та зміцнення сектору безпеки і оборони не належали до пріоритетів державної політики. Це стало наслідком сукупності політичних, економічних та безпекових чинників, що сформували недостатню увагу до стратегічного розвитку оборонної сфери. Зокрема, у суспільно-політичному дискурсі домінувало уявлення про відносну стабільність безпекового середовища в Європі та відсутність безпосередньої воєнної загрози для України. Більше того, попри певну напруженість у відносинах із Росією у стратегічному плані потенційний ризик можливості військового конфлікту між державами не був належно оцінений. Відтак оборонно-промисловий комплекс трактувався здебільшого як допоміжний елемент забезпечення армії, а не як складова довгострокової воєнної стратегії держави. Давалась взнаки і політична нестабільність, що була пов'язана зі зміною урядів, конфліктом між політичними силами, у тому числі ключовими гілками влади і, зрештою, відсутності узгодженої державної стратегії розвитку. У таких умовах модернізація ОПК та реформування сектору безпеки реалізовувалися

фрагментарно та не мали системного характеру. Економічна модель функціонування ОПК все ще зберігала інерційні риси пострадянської системи та залежність від коопераційних зв'язків із російським ОПК, що обмежувало можливості технологічної автономії України. Поряд із експлуатацією наявного виробничого потенціалу та експортною діяльністю, інвестиції у науково-дослідні розробки залишалися на другому місці. Ускладнювала ситуацію і інтеграційна невизначеність у сфері безпеки, передусім відсутність чітко окресленої моделі співпраці з євроатлантичними структурами, що негативно впливала на формування довгострокових орієнтирів розвитку ОПК.

Російська агресія у 2014 р., що супроводжувалася анексією Криму та початком військових дій у південно-східних регіонах України, стала переломним моментом у переосмисленні ролі сектору безпеки і оборони та ОПК держави. Російське вторгнення продемонструвало критичну невідповідність між задекларованими підходами до національної безпеки та реальним станом обороноздатності держави, поставили під сумнів здатність України забезпечити базові функції захисту суверенітету. Відтак, після 2014 р. вже в умовах зовнішньої агресії розпочався процес інтенсивного перегляду підходів до розвитку вітчизняного ОПК. Фактично мова йде про різкий перехід від моделі інерційного функціонування до режиму вимушеної мобілізації ресурсів, інституцій та управлінських рішень.

Логічним наслідком такої мобілізації стало ухвалення нової редакції Воєнної доктрини України у 2015 р., яка вперше на нормативному рівні чітко зафіксувала Російську Федерацію як воєнного противника та визначила пріоритети розвитку сектору безпеки і оборони відповідно до реальних загроз. У доктрині було вперше дано визначення оборонно-промислового комплексу, як «сукупність підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують і утилізують продукцію військового призначення, виконують послуги в інтересах оборони для оснащення та

матеріального забезпечення сил безпеки і оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іноземними державами» [6]. Тобто ОПК розглядався вже не як допоміжна сфера, а як один із ключових інструментів забезпечення обороноздатності держави. Правовою основою Воєнної доктрини стала Конституція України, закони України, Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Викликами та ризиками воєнній безпеці держави було визначено внутрішні економічні та соціально-політичні фактори, що впливають на спроможності держави реагувати на можливі воєнні сценарії розвитку подій. Як йдеться у Воєнній доктрині, порушення цілісності національної економіки внаслідок тимчасової окупації Росією Криму й діяльності підтримуваних нею незаконних збройних формувань в окремих районах Донецької та Луганської областей, спровокувало обмеження фінансових можливостей держави. Серед викликів також названі розбалансованість і незавершеність системних реформ у сфері національної безпеки і оборони, недостатність ресурсного забезпечення сил оборони та неефективне використання наявних ресурсів; низька ефективність системи державного управління суб'єктами забезпечення національної безпеки України у воєнній сфері, недосконалість механізмів планування розвитку таких суб'єктів [6].

Автори Воєнної доктрини України у 2015 р. визнали, що воєнно-економічне та військово-технічне забезпечення воєнної безпеки держави безпосередньо залежить від ОПК, основними проблемами функціонування якого є: низька ефективність реалізації військово-технічної і військово-промислової політики, політики військово-технічного співробітництва,

неврегульованість питань визначення державних замовників щодо розроблення та виконання державних цільових програм реформування та розвитку. Також дається взнаки і відсутність державного регулювання та недостатня підтримка стратегічно важливих для оборони, безпеки і економіки держави наукових установ і промислових підприємств з метою переходу від сировинної моделі побудови економіки держави до моделі інноваційного розвитку. Негативно впливає на обороноздатність відсутність технологічно замкнених циклів виробництва більшості видів озброєння та військової техніки, руйнування традиційної науково-технічної і виробничої кооперації, низькі темпи проведення диверсифікації закупівель товарів військового призначення та подвійного використання; критичне фізичне і моральне зношення основних виробничих фондів, низька ефективність використання науково-виробничої бази, значна енергоємність виробництв, технологічне відставання від провідних держав світу, критичний фінансово-економічний стан більшості підприємств, низька рентабельність виробництва, відсутність обігових коштів і брак інвестиційних ресурсів, недостатня ємність внутрішнього ринку оборонної продукції, що значно ускладнює її реалізацію на зовнішньому ринку; критичний стан забезпечення підприємств оборонно-промислового комплексу висококваліфікованими робітничими, технічними та інженерними кадрами [6].

Одним з основних завдань воєнної політики України у найближчий час і в середньостроковій перспективі визначено «підвищення спроможностей вітчизняного оборонно-промислового комплексу за рахунок впровадження новітніх військових технологій, створення максимально можливих замкнених циклів розроблення і виробництва найважливіших зразків озброєння, спеціальної і військової техніки, використання можливостей військово-технічного співробітництва з державами – стратегічними партнерами України» [5].

У Воєнну доктрину у 2015 р. було включено пункт про економічне забезпечення воєнної безпеки, яке здійснюватиметься шляхом формування і реалізації принципово нової єдиної воєнно-економічної, військово-промислової та військово-технічної політики. Її основними напрямками є: визначення на державному рівні довгострокових наукових та матеріально-технічних потреб оборони, забезпечення створення, виробництва, ремонту і модернізації озброєння, військової та спеціальної техніки і боєприпасів для задоволення потреб безпеки і оборони відповідно до характеру і масштабів воєнних загроз, цілей, пріоритетів і завдань воєнної політики держави; упровадження системи стратегічного планування розвитку ОПК, взаємопов'язаного з цілями та завданнями державної політики у сфері національної безпеки і оборони, соціально-економічного та науково-технічного розвитку України. Важливим залишається формування збалансованої структури оборонно-промислового комплексу, визначення пріоритетних напрямів його реформування і розвитку, технічного переозброєння, забезпечення максимального завантаження і нарощування науково-виробничого потенціалу оборонного сектору економіки. Увага звернена також на забезпечення взаємодії науки та виробництва, збереження і розвиток базових та критичних технологій, створення державного фонду розвитку базових і критичних технологій та підтримки інновацій в ОПК. Пріоритетним названо впровадження комплексу організаційних, технічних, економічних, правових та інших заходів, спрямованих на зниження залежності України від критичного імпорту продукції (товарів, робіт, послуг), підвищення ефективності міжнародного науково-технічного співробітництва, насамперед з державами – членами ЄС та НАТО.

Одним із базових напрямів трансформації виступило фінансове оздоровлення ОПК, що передбачало запровадження механізмів адресної державної підтримки та елементів протекціонізму. Практичним інструментом

реалізації цього підходу стало розширення практики прямих закупівель продукції у вітчизняних підприємств у межах державного оборонного замовлення, що дозволило не лише забезпечити нагальні потреби сектору безпеки, але й створити передумови для стабільного розвитку виробництва.

Паралельно було задекларовано удосконалення системи мобілізаційної готовності, що охоплювало створення та збереження мобілізаційних запасів, підтримання виробничих потужностей мобілізаційного призначення, а також розвиток державного матеріального резерву. У такий спосіб мала закластися основа для швидкого розгортання виробництва в умовах загострення безпекової ситуації, що є критично важливим для держави, яка перебуває у стані затяжного конфлікту.

Важливим компонентом реформування є налагодження системи інформаційного та аналітичного забезпечення підприємств і наукових установ ОПК. Мова йде про формування каналів доступу до актуальної інформації щодо світових досягнень у сфері науки і технологій, розвитку озброєння та військової техніки, що сприяє підвищенню інноваційного потенціалу галузі та її здатності адаптуватися до сучасних викликів.

Суттєву роль у трансформаційних процесах відіграє також оновлення нормативно-правової бази, спрямоване на відновлення стратегічного значення оборонно-промислового комплексу в системі національної безпеки. Прийняття взаємопов'язаних регуляторних актів покликане закріпити нові підходи до функціонування галузі та створити правові умови для її подальшого розвитку. Особливу увагу було приділено кадровому забезпеченню ОПК, зокрема через формування системи державного замовлення на підготовку робітничих, технічних та інженерних кадрів. Це супроводжувалося створенням сприятливих умов для діяльності науково-дослідних установ, конструкторських бюро та виробничих підприємств, що забезпечує відтворення інтелектуального та технологічного потенціалу галузі.

У сфері озброєння та військової техніки ключовим орієнтиром стало забезпечення Збройних Сил сучасними зразками, що реалізується як шляхом розвитку власного виробництва, так і через використання іноземних ліцензій, кооперацію з міжнародними партнерами та імпорт тих видів продукції, виробництво яких в Україні є економічно або технологічно недоцільним. Такий підхід свідчить про поступовий перехід до більш гнучкої моделі розвитку ОПК, яка поєднує елементи самодостатності та міжнародної інтеграції. Водночас удосконалення механізмів формування і контролю за оборонними видатками, оптимізація бюджетних ресурсів та забезпечення їх ефективного розподілу стали необхідною умовою підвищення результативності функціонування галузі. У цьому контексті особливого значення набуває протидія корупції, яка розглядається як один із ключових факторів, що безпосередньо впливає на ефективність реалізації державної політики у сфері оборони [6]. У розрізі Воєнної доктрини України від 2015 р. на оборонно-промисловий комплекс покладаються завдання із забезпечення створення, виробництва, ремонту і модернізації озброєння, військової та спеціальної техніки і боєприпасів для задоволення потреб безпеки і оборони відповідно до цілей, пріоритетів і завдань воєнної політики держави [6].

Висновки. Здійснений аналіз дозволяє стверджувати, що еволюція ролі українського ОПК відбувалася нерівномірно та значною мірою під впливом зовнішніх загроз, а не як результат послідовної політики. Упродовж 1990-х – початку 2000-х рр. Оборонно-промисловий комплекс трактували переважно як допоміжний елемент забезпечення обороноздатності, що продовжує функціонувати в умовах обмежених ресурсів та орієнтації на конверсію. Наявність значного науково-технічного та виробничого потенціалу при відсутньому системному стратегічному плануванні поряд з збереженням залежності від коопераційних зв'язків з пострадянськими республіками, передусім РФ у кінцевому результаті спричинили деградацію галузі.

Задекларовані у нормативно-правових актах наміри розвивати та реформувати галузь ОПК не мали під собою належних управлінських рішень, і, що головне, належного ресурсного забезпечення, що у підсумку стало причиною поступової деградації галузі втрати частини технологічної потужності України.

Російське вторгнення 2014 р. виявило критичний розрив між формально задекларованою воєнною політикою та реальним станом обороноздатності держави. Військова агресія проти нашої держави спонукала владу розпочати трансформацію оборонно-промислового комплексу з інерційної та фрагментованої системи у ключовий елемент воєнної стратегії держави. Поряд із матеріально-технічним забезпеченням Збройних Сил України ОПК формує основу стратегічної стійкості держави. Інституційне переосмислення його ролі відбулось з ухваленням Воєнної доктрини України 2015 р., яка закріпила за ОПК роль одного з центральних інструментів забезпечення національної безпеки. Разом з тим, навіть в умовах активізації реформ зберігається низка системних проблем, що полягають у технологічній залежності вітчизняного ОПК від імпорту, критичний стан основних фондів підприємств та брак кадрів. У перспективі стан ОПК визначатиме не лише обороноздатність України, але й її суб'єктність у системі міжнародної безпеки. Це залежить від здатності держави забезпечити довгострокову узгодженість між воєнною, економічною та науково-технічною політикою.

Список використаних джерел

1. Бадрак В. Надання прав підприємствам ОПК України на здійснення зовнішньоекономічної діяльності – вимога часу // *Безпековий огляд ЦДАКР*. 2018. 1 лютого. № 2 (89). С. 13–16.

2. Бадрак В., Згурець С. Як змінився оборонний потенціал України за 5 років війни: здобутки і виклики. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29678050.html> (дата звернення: 12.02.2026).
3. Бегма В. М., Шемаєв В. М., Радов Д. Г., Толоч П. О. Пріоритетні напрями економічного співробітництва України та США у високотехнологічній сфері // *Стратегічна панорама*. 2021. № 1–2. С. 10–20.
4. Воєнна доктрина України (1993 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3529-12#Text> (дата звернення: 26.03.2026).
5. Воєнна доктрина України (2004 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=648%2F2004#top> (дата звернення: 20.02.2026).
6. Воєнна доктрина України (2015 р.). URL: <https://web.archive.org/web/20170704003953/http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443> (дата звернення: 20.02.2026).
7. Волович О. Український ОПК в умовах «гібридної війни» з Росією. URL: <http://bintel.com.ua/uk/article/opk1/> (дата звернення: 20.02.2026).
8. Горбулін В. П. Як перемогти Росію у війні майбутнього. Київ : Брайт Букс, 2021. 248 с.
9. Закон України «Про основи національної безпеки України» (2003 р.). URL: <https://www.spfu.gov.ua/ua/documents/1819.html> (дата звернення: 20.02.2026).
10. Кузьмук О. І. Основні напрями та пріоритети будівництва Збройних Сил України // *Наука і оборона*. 1998. № 1. С. 3–8.
11. Куцька О. М. Періодизація функціонування оборонно-промислового комплексу України у 1991–2021 роках // *Воєнно-історичний вісник*. 2022. № 43. С. 3–4.

12. Мунтіян В. І. Економіка та оборонні витрати: аналіз зарубіжних досліджень і український шлях розвитку. Київ, 1998. 464 с.
13. Ольшевський В. Й. Проблеми економічної мобілізації у сучасних умовах // *Наука і оборона*. 1997. № 1–2. С. 35–40.
14. Побочий І. Вплив протистояння політичних сил на формування стратегії національної безпеки України // *Політичний менеджмент*. 2007. № 2. С. 41–47.
15. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 № 3/97-ВР. URL: https://zakononline.ua/documents/show/184875__642945 (дата звернення: 10.03.2026).
16. Сальнікова О. Ф. Шляхи вдосконалення оборонно-промислової політики в інтересах забезпечення національної безпеки держави // *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 8. С. 125–129.
17. Касай Г. Як не втратити потенціал українського ВПК. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/02/16/697129/> (дата звернення: 26.02.2026).
18. Медвідь Ф., Чорна М. Безпекова політика України в умовах зовнішньої агресії: нормативно-правове забезпечення // *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2018. № 5–6 (79–80). С. 117–126. URL: https://ipiend.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/07/medvid_bezpekova.pdf(дата звернення: 22.02.2026).
19. Пархоменко-Куцевіл О. І. Теоретичні засади формування і розвитку воєнної безпеки України // *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2023. № 23. С. 367–371.